

Rahulolematus vabadusega

Jüri Allik

Francis Fukuyama uue raamatu pealkiri „Liberalism ja sellega rahuolematus“ (2022) on ilmne vihje Sigmund Freudi raamatule „Das Unbehagen in der Kultur“ (1929), mille pealkiri kõlab eesti keeles „Ahistus kultuuris“. Inglise keeles on aga tavaks pealkirja tõlkida kui „Tsiivilisatsioon ja sellega rahuolematus“ („Civilization and Its Discontents“). Pealkirjad rõhutavad kultuuri ahistavat rolli, mis peab vaos hoidma inimese ürginstinkte, mis viiksid ühiskondliku kaoseni. Fukuyama uue raamatu pealkiri ütleb, et tänapäeval ei olda rahul liberalismiga, mida peetakse paljude hädade süüdlaseks. Kui tahame liberaalset ühiskonda säilitada, peame teadma, mis põhjustab rahulolematust ja vastuseisu.

Fukuyama eelmine raamat „Identiteet“ (2018) oli sellest, miks kaotas liberaalne demokraatia nii paljudes kohtades oma positsioonid identiteedipoliitikale, mis samastab ennast rassi, rahvuse või mõne muu tunnusega, millega käib kaasas tõrjutus ühiskonnas. Värskest ilmunud raamatus pakub Fukuyama aga seletuse, miks liberaalne maailmavaade on tehtud süüdlaseks hädades, mida identiteedipoliitika nii raevukalt ründab.

Liberalism on isikuvabadusi pooldav hoiak või maailmavaade. Algselt oli liberaal vaba inimene, kes ei sõltunud senjöörist. Hiljem hakkas see nimi osutama mässajale, kes tahtis kukutada vana, reeglina feodaalset korda. Algele isikuvabadusele kasvas ümber sõna-, poliit- ja majandusvabaduste kaitsmine eelkõige riigi või võimul oleva ühenduse kuritarvituste eest.

Pole kahtlust, et liberalism on modernse maailma üks loojatest. Adam Smithi „Rahvaste rikkuse“ (1776, eesti k 2005) peamisi teese on, et kaubanduspiirangud pidurdavad majanduse arengut. Majanduse vabastamine kammitsatest ja indiviidi õiguste kaitse tõi kaasa enneolematu rikkuse kasvu. Majandusajaloolane Gregory Clark väidab raamatus „Hüvasti almused“ (2007), et enamiku inimeste elustandard püsis aastasadu enam-vähem samal tasemel. Alates 1800. aastast on vabas maailmas tulu inimese kohta kasvanud umbes kolm tuhat korda, mis lubab tavalisel töötajal nautida hüvesid, mis olid varem kättesaadavad vaid väga kitsale eliidile. 1950–1970 toimus kiire majanduskasv, millega kaasnes ka sotsiaalse võrdsuse kasv. Kuna ka teadus saab areneda vaid vabaduses, sai teadusest majandusliku ja tehnilise revolutsiooni peamine mootor. Piisab, kui korraldada mõelda, kuidas kaasaegne tehnoloogia on pikendanud inimese eluiga.

1992. aastal, peale Nõukogude impeeriumi kokkuvarisemist, kui Fukuyama avaldas oma raamatu „Ajaloos lõpp ja viimane inimene“ (eesti k 2002), ei tundunud liberaalsele demokraatiale väga palju alternatiive olevat. Kuid rahulolematust liberalismiga põhjustas selle ülekasvamine neoliberalismiks. Neoliberalismi parimad müügipersoonid olid Margaret Thatcher ja Ronald Reagan, kes nägid riigis isikuvabaduste suurimat ahistajat, mistõttu hakkasid hoogsalt majandust privatiseerima ja dereguleerima. Eelmise sajandi lõpus sünnitas majanduslik neoliberalism groteskse koletise sotsiaalse ebavõrdsuse

näol. Ülemaailmne ebavõrdsuse indeks Gini koefitsient tõusis 2000. aastal ajaloo kõrgeimale, 0,72 tasemele.

Ebavõrdsus tähendab eelkõige seda, et raha ja võim koondub väikese hulga inimeste kätte, kes langetavad otsuseid enda, mitte kogu riigi ja rahva hüvanguks. Ebavõrdsuse kasvu süüdlasena nähti ülemäärast individualismi, mis seadis üksikindiviidi huvid kõrgemale kollektiivsetest riigi, kiriku või perekonna huvidest. Pole üllatus, et autoritaarsed riigid peavad oma suurimaks vaenlaseks just liberalismi, kuna isikuvabadustest ei saa olla kõrgemat autoriteeti, isegi kui selleks on rahvuse hing ja seda kehastav isa.

Ameerika iseseisvusdeklaratsiooni põhimõte, et inimesed on loodud võrdsena ja neile on antud võõrandamatud õigused elule, vabadusele ning õnne poole püüdlamiseks, näis vajavat piiranguid. Kuna inimene on isekas ja omakasupüüdlilik, tuleb seada piirid, mis kaitsevad riigi või rahvuse kõrgemaid huvisid. Näiteks majanduslike vabaduste vallas on monopolivastased seadused, mis üritavad tagada kõigile turuosalistele võrdsed võimalused.

Ka sõnavabadusel on varjupool, sest võrdne juurdepääs informatsioonile ei kindlusta iga sõna ja hääle võrdset kaalu. Kui näiteks harimatu blogija postitus vaktsiini kõrvalmõjudest tema sugulasel on sama kaaluga kui maailma tippülikooli uurijate rühma raport aastatepikkusest tööst juhtivas teadusajakirjas, siis on see hea näide sellest, kuidas internet nivelleerib teate usaldusväärsust. Lisaks ei garanteeri liberaalne demokraatia, et võim läheb tingimata demokraatliku enamuse kätte. Inimesed on mõjutatud populismist ja võivad teha halbu valikuid, mis ei väljenda nende tegelikku tahet.

Üks liberaalse ühiskonna puudus on, et maailmakodaniku identiteet tundub lahja võrreldes rahvuse või väiksema piirkonna identiteediga. Fukuyama arvates on enamusele isamaa suurim üksus, mille vastu inimene tunneb loomupärast usaldust. Enese eurooplaseks või maailmakodanikuks pidamine ei õnnestu sama hästi. Kuna liberaalne ühiskond ei saa ennast defineerida konkreetse keele, rahvuse või usu kaudu, on raske võistelda konkreetse loosungiga ühest rahvast, ühest riigist ja ühest juhust.

Mida saab liberaalne ühiskond enda kaitseks teha? Esiteks tuleb minna sõnasõtta ja näidata, et isikuvabaduste kaitse ei ole kõigi hädade põhjus. Vastupidi, praegune kõrge elatustase, uued tehnoloogiad ja isegi kunst ja kultuur on liberaalse ühiskonna sünnitised. Liberaalse ühiskonna peamine vastane on autoritaarne valitsemiskord. Seepärast on liberaalse maailmakorra säilimine Ukraina kätes, kelle võimuses on teha lõpp Putini terroristlikule ja igas muus mõttes läbikukkunud riigile.

Liberaalse ühiskonna teine suur oht on ühiskonna vallutamine eliidi poolt. Selleks tuleb liberalism lahutada neoliberalismist, mis näeb valitsuses raha raiskajat ja majandusliku kasvu pidurit ning suurimat isikuvabaduste vaenlast. Samuti tuleb leppida sellega, et ametnike arv ja riigi paksus ei ole vabaduse peamised vaenlased. Palju olulisem on riigi haldamise kvaliteet, millega Eesti riik on maailmas üsna kõrgel kohal.

Loomulikult tuleb kaitsta sõnavabadust, mis on kõigi vabaduste ema ja alus. Sõna- ja mõttevabaduse abil luuakse muu hulgas sotsiaalseid institutsioone ja pannakse inimesed ühiselt tegutsema.

TEADLASE PILGUGA

Kui unistus jõuda jõukuse poolest viie Euroopa rikkama riigi hulka pole veel teoks saanud, siis vabadusega on asi märksa parem. Viimase vabaduse indeksi kohaselt on Eesti vabaduselt neljas riik maailmas (meist veel vabamad on ainult Šveits, Uus-Meremaa ja Taani). Me oleme kõrgel kohal nii isiku- kui ka majandusvabaduste poolest. Fukuyama raamatut lugedes veendud, et see ongi parim asi, mida oleme saanud teha. Tänu sellele on lootust, et saadame midagi suurt korda teaduses, tehnoloogias ja kunstis ning saame lõpuks hakkama ka suurte elektriarvete, inflatsiooni ja Covid-19 pandeemiaga.

[Ilmunud ajalehes Postimees 22. oktoobril 2022](#)